

УНИВЕРЗИТЕТ "Св. КИРИЛ И МЕТОДИЈ" - СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Институт за педагогија
Институт за социологија

**ОПШТЕСТВЕНАТА ТРАНЗИЦИЈА
И ОБРАЗОВАНИЕТО**

Скопје, 1998

УНИВЕРЗИТЕТ "Св. КИРИЛ И МЕТОДИЈ" - СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Институт за педагогија
Институт за социологија

**ОПШТЕСТВЕНАТА ТРАНЗИЦИЈА
И ОБРАЗОВАНИЕТО**

Научен собир - Струга,
3 и 4 октомври 1997

Скопје, 1998

ОПШТЕСТВЕНАТА ТРАНЗИЦИЈА И ОБРАЗОВАНИЕТО

Уредувачки одбор:

Проф. д-р Киро Камберски, претседател

Проф. д-р Јован Корубин

Проф. д-р Јаков Лазароски

Проф. д-р Илија Ацески

Проф. д-р Марија Костова

Редактори:

Проф. д-р Киро Камберски

Проф. д-р Јован Корубин

За издавачот:

Проф. д-р Трајан Гоцевски, декан

Издавањето на Зборникот го финансираа:

Министерството за образование и физичка култура на Република
Македонија

Министерството за наука на Република Македонија
Филозофски факултет - Скопје

ISBN 9989-00000000

Компјутерска и ликовна обработка:
Ангеле Јовановски, Катерина Зарковска

Печати „КРИМ“ - Скопје

CIP - Каталогизација во публикација
Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје
37.014.3/5 (497.17) (063)

Општествената транзиција и образованието: научен собир -
Струга, 3 и 4 октомври 1997 / (уредувачки одбор Киро Камберски, претсе-
дател... (и др.) ; редактори Киро Камберски, Јован Корубин). - Скопје :
Филозофски факултет : Институт за педагогија : Институт за социологија,
1998. - 360 стр. ; 24 см

Според мислењето од Министерството за култура
број 07-345/2 од 20.05.1998 за изданието „Општествената
транзиција и образованието“ се плаќа повластена даночна стапка од 5%

Д-р Љујчо АЈДИНСКИ
М-р Зора ЈАЧОВА
Даниела ДИМИТРОВА
Најаша ЧИЧЕВСКА

**ОПШТЕСТВЕНО - ЕКОНОМСКИТЕ АСПЕКТИ НА
ОБРАЗОВАНИЕТО И ВОСПИТАНИЕТО НА ДЕЦАТА
И МЛАДИНАТА СО ПРЕЧКИ ВО РАЗВОЈОТ
ВО СЕГАШНИТЕ УСЛОВИ НА ТРАНЗИЦИЈА**

Попреченоста во физичкиот и психолошкиот развој на човековата индивидуа претставува своевиден феномен во научната мисла и практика што не е dostatно дефиниран како сложена целост што треба да се разгледува, разработува, поблиску да се определува и да се решава како последица, како причина, како состојба и како процес кој во себе содржи поголем број на структурални компоненти во зависност од природата, односно видот и степенот во кои таа попреченост се манифестира.

Појдовна основа во третманот на овој феномен е фактот што попреченоста во физичкиот и психичкиот развој претставува состојба на намалена или изгубена способност придружена со низа социјални, економски, здравствени, психолошки и други последици што го отежнуваат извршувањето на секојдневните активности и задоволување на личните и општествени потреби кај определен број лица поради што државата води посебна грижа за нив. (Конкретно кај нас ваквата грижа е регулирана со член 35 од Уставот на Република Македонија).

Движењето и напорите на човештвото во смисла на решавањето на оваа сложена проблематика, се условени и зависни од голем број фактори, пред сè од материјалната основа на народите и државите во светот, од развиеноста на здравствените служби, од степенот на развојот на социјалното законодавство, од постулатите на образовната политика како и од кохерентноста на државните органи, организации и институции во нивното функционирање на сите подрачја од човековото опстојување.

Оспособувањето за самостоен живот на лицата со пречки во развојот како најважно етичко обележје во односот на општеството кон нив е детерминирано, во најголема мера, од организацијата и нивото на квантитативната и квалитативната компонента на образованието и

воспитанието.

Образованието и воспитанието на децата и младината со пречки во развојот се карактеризираат со голем број на специфичности што се однесуваат не само на биогенетскиот потенцијал туку и на социјалното семејно и пошироко срединско опкружување како и разновидноста на инструментариумот на постапките во целокупниот нивен третман, што често започнува и пред нивното раѓање и непосредно по раѓањето, па се до нивната социјална интеграција. Во тој интегративен процес на третман, односно на рехабилитацијата на лицата со пречки во развојот, воспитанието и образованието заземе исклучително значајно место и претставува императивна обврска на секое цивилизирано општество.

Имено, со право можеме да тврдиме дека кај нас се создадени фундаментални претпоставки за успешен третман, односно интегрална рехабилитација на лицата со пречки во развојот (мрежа на установи, стручни кадри, искуства и концепции-практични и теоретски и др.), поради низа субјективни и објективни фактори е недостапно постигнатото соодветно ниво во ова подрачје на општественото дејствување. Во таа смисла напластените тешкотии и проблеми што ги наметна трансформацијата на општествено-економските односи во сегашните услови на транзиција уште повеќе ги влошуваат состојбите за кои постојано треба да се бараат решенија за бегање од стагнацијата или губењето на определени придобивки стекнати во досегашниот период.

Во современите услови на економскиот и културниот развој, посебно во земјите на транзиција, мноштво проблеми се манифестираат во сè поозострена форма и наметнувајќи постојана мобилност за нивна соодветна анализа и механизми за решавање. Во тој контекст е битно да нагласиме дека социјално-здравствено-образовната проблематика, вклучувајќи го тука и проблемот за заштитата и рехабилитацијата на лицата со пречки во развојот не смеат да останат на маргините на општественото интересирање независно од сите објективни и субјективни тешкотии со кои земјите се соочуваат. Тоа до толку повеќе што со нивната лична судбина се поврзани многу голем број граѓани, односно семејства што можат да му дадат соодветен белег на секое хумано општество, кое цивилизациски претендира на благосостојба на секој граѓанин.

Според оценки на Светската здравствена организација, постојат околу 8% деца со пречки во развојот од вкупниот број на децата од предучилишна и училишна возраст.

Целокупниот третман, односно образование, воспитание и рехабилитација на децата со пречки во развојот претставува единство на сите мерки и постапки што е неопходно да се преземат за да се отстранат или да се сведат на минимум последиците од попреченоста на психо-физичката состојба на детето и за да се олесни неговото вклучување во пошироката општествена средина. Тоа е долготраен и континуиран процес на координирани и организирани стручни активности чии резултати можат да се видат по низа години, по долга и напорна стручна работа.

Основата на ваквиот третман се поставува во раното детство. Од начинот на кој се организираат превентивата, откривањето, дијагностицирањето, раниот третман, предучилишното и основното образование и воспитание, како основни елементи на заштита и рехабилитацијата, зависи колкав број на деца со пречки во развојот ќе бидат опфатени со интегрираното образование и воспитание, односно со рехабилитацијата. Гледано од хуман, социјален и од економски аспект општеството има задача и обврска да обезбеди таков систем на интегрална рехабилитација, што може да одговори на потребите на лицата со пречки во развојот.

Овој систем, со своите сегменти, што во продолжение се излага претставува посебен предизвик во сегашните услови на транзиција на општествено-економските односи кај нас:

Превентивата иако има многу слабости во нејзиното организирано и стручно поставување, во рамките на примарната здравствена заштита, повеќе отколку во дефектолошко-клиничката превентива, успева во голема мера да спречи настанување на разни хендикепи. Таа се одвива во сите периоди од развојот. Можна е во пренаталниот период, во перинаталниот, како и во периодите на најраното и подоцнежното детство и адолесценција.

Откривањето на децата со пречки во развојот претставува првата и мошне важна фаза во целокупниот третман. Од правилното поставување, посебно од навременото откривање, зависи успехот на рехабилитацијата во сите нејзини фази. Тоа посебно доаѓа до израз кога се знае дека етиолошките фактори што доведуваат до попреченост почнуваат да дејствуваат мошне рано, веднаш по раѓањето на детето, а не ретко и пренатално. Ови фактори често дејствуваат континуирано, но ако се откријат на време, нивното дејство може да се спречи или да се ублажи.

Анализата на досегашните резултати, врзани за раното откривање и на децата со пречки во развојот, покажа дека постојат низа недостатоци во оваа област. Не се спроведува целосно, откриените

случаи не се пријавуваат кај надлежните служби, не постои координација помеѓу надлежните служби и, што е најважно, откривањето се врши со големо задоцнување.

Дијагностицирањето на децата со пречки во развојот, како рана интервентна мерка, претставува наредната, втора фаза во интегралниот пристап во третманот на децата со пречки во развојот, но и услов за успешна рехабилитација, доколку е адекватно поставена. Поставувањето на дијагнозата е важно да се изврши што порано, односно во времето кога постојат максимални биолошки услови и широк регистар на други погодности за натамошен развој на детето.

Резултатите од досегашната практика покажуваат дека дијагностицирањето на децата со пречки во развојот почнува многу доцна, главно по повод нивното тргнување на училиште. Резултатите добиени од еден наш истражувачки проект, тоа и го потврдуваат. Од 4.555 дијагностицирани ментално ретардирани деца 2.497 или 54,8% се дијагностицирани на возраст од 8-11 години, а само 646 или 14,2% се дијагностицирани на возраст од раѓањето до седмата година. Се разбира, ваквата дистрибуција на податоците не би можела да се однесува на сите видови и степени на попреченост. Постојат слабости и во дијагностичката процедура, во терминологијата, во просторните и техничките услови, како и во кадровската екипираност. Оттука, и решенијата во иднина одат кон тоа тој процес исклучиво да им се довери на стручните дијагностички установи што имаат потребен стручен кадар од сите профили во постојан работен однос и што имаат и други потребни услови за таква работа и за опсервација, како предуслови за успешна дијагноза, а пред се на развојните советувалишта. Само на тој начин, зависно од видот и степенот на попреченоста во развојот, успешно ќе може да се реализираат дијагностички методи со сите релевантни специфичности, како и да се диференцираат и успешно да се усовршуваат.

Трејманојт, особено во најраната возраст, исто така, како сложена компонента, е важен дел на рехабилитационата постапка што ги отстранува, односно ги ублажува и ги доведува до толерантно ниво пречките во развитокот на детската личност, како претпоставка за натамошен позабрзан развој.

Доколку се почне порано со стручен третман, поставен врз научни сознанија и врз практично искуство, ќе биде можно активирање на постојаните, но и на преостанатите способности латентни кај детето. Со раниот третман може да бидат корегирани многу недостатоци кај

децата до нивното поаѓање на училиште, со што им се обезбедува сигурен старт во совладувањето на образовно-воспитните програми. За жал, според некои скорешни истражувања кај нас, опфаќањето со рехабилитационен третман на децата со пречки во развојот до 7 години, последниве години постојано опаѓа. Тоа особено е изразено кај децата со оштетен слух, каде опфатот бележи пад за 50% во периодот 1990-1994 година.

Кога зборуваме за раниот третман, исто така, треба да ја нагласиме големата улога на родителите и во целост на семејството со деца попречени во развојот. Оттука, во овој процес на работа важно место зазема и патронажната стручна работа во семејството, а која е мошне запоставена и неорганизирана во нашата средина или е сведена на определени активности повеќе од здравствена аспект надвор од целокупниот развоен контекст на детето како личност.

Во исто време покрај патронажната работа во семејството, мораме да организираме и ран институционален третман за децата со пречки во развојот, што почнува уште во развојното советувајќиште и продолжува во установите на детската заштита или во другите специјализирани здравствени и рехабилитациони установи, за да се обезбеди следење на развојот на детето и евентуална покомплексна корекција на определени физички и психички пречки што се од битно значење за развојот.

Предучилишното воспитание претставува составен дел на раниот третман, односно на неговиот континуитет во подготовката на децата со пречки во развојот за воспитно-образовен процес. Како што ни е познато, секое дете се раѓа како немоќно суштество, па поради тоа му е потребна помош и заштита од возрасните, со цел да се овозможи неговиот физички, психички и социјален развој. Ако ваквата грижа и помош му се потребни на детето без пречки во развојот, тогаш во далеку поголема мера му е потребна на детето со пречки во развојот со оглед на неговите тешкотии во физичкиот, психичкиот и социјалниот развој.

Како што е познато постојат многубројни облици за организирање на предучилишното воспитание и тоа почнувајќи со вклучување на лесни случаи во редовните групи на детските градинки, па преку формирањето на посебни групи, исто така во редовните градинки за деца со потешка попреченост, па сè до организирањето на посебни установи за третман на најтешките случаи.

Предучилишното воспитание на деца со пречки во развојот во

нашата Република, освен извесни исклучоци што се појавуваат во определени временски периоди, во две рехабилитациони установи (едната за 30 деца со оштетен слух и говор, а во другата за 6 умерено ретардирани деца) и околу 500 деца од сите видови и степени на попреченост инцидентно вклучени во редовните детски градинки, за жал до денес не е организирано, иако за тоа постоеле услови да се задоволат потребите на таквите деца, како во редовните детски градинки, така и во рехабилитационите установи. Поради тоа, од извонредна важност е преземањето соодветни мерки за усогласување на ставовите и сфаќањата на надлежните општествени институции на подрачјето на предучилишното воспитание и на раниот третман како што се: органите за образование, за детска заштита, за социјална заштита и здравство, заводите за унапредување на воспитанието и образованието, заводите за здравствена заштита, центрите за социјална работа, предучилишните установи, хуманитарните организации и други организации и институции.

Основното образование на децата со пречки во развојот е со подолга традиција и е во многу подобра состојба, како во однос на мрежата, така во однос на организацијата и работата на основните посебни училишта. Во досегашното речиси педесетгодишно постоење отворени се и работат 8 посебни училишта за слепи, глуви, ментално ретардирани, телесно инвалидни и други деца со пречки во развојот и околу 80 посебни одделенија при редовните училишта со околу 1500 опфатени ученици со лесни пречки во психичкиот развој.

Во периодот на транзиција, како и во другите така и во оваа област, се напластија голем број на проблеми како од материјален така и од стручен карактер. Финансиски средства се доделуваат исклучиво за обезбедување на личниот доход и сосем незначајно за другите потреби, така што одржувањето на објектите и обезбедувањето на неопходната опрема и наставни средства е доведено во незавидна состојба. Исто така, поодамна е согледана потребата од интензивирање на рехабилитационите корекциони процеси и од измена и дополнување на наставните програми, издавање на потребните учебници и други потребни дидактички средства. Покрај тоа, во голема мера се влошени условите за живот и работа на семејствата на хендикепираните деца и малдинци така што нивната партиципација во целокупниот третман, а посебно во воспитанието и образованието, е премногу лимитирана.

Последните години како последица на развојните трендови во образованието на децата со пречки во развојот во светот, од една страна,

и како инсистирање на родителите и инвалидските асоцијации, од друга страна, се повеќе се наметнува прашањето за интегрираното образование на овие деца во редовните училишта. Кај нас, освен за некои инцидентни случаи на неподготвено и неорганизирано вклучување на одделни ученици со пречки во развојот во редовните одделенија (така, на пример, во Скопје има вклучено околу 235 ученици со пречки во развојот), се уште не е започнат организиран процес на интегрирано образование од страна на надлежните служби и установи. Овој сложен и одговорен процес бара бројни подготовки, почнувајќи од подготвување на самите деца и нивните родители, потоа на учениците и учителите во редовните училишта, вклучување на дефектолози во редовните училишта, изготвување на посебни програми за индивидуална работа, обезбедување на потребната опрема и техника и друго. Само таков пристап ќе овозможи избор на добри и правилни алтернативни решенија за ваквото образование и да не бидат погрешно сфатени ваквите позитивни интенции.

Средното образование на учениците со пречки во развојот, исто така, во досегашниот период според мрежата на специјалните установи е на определен начин организирано и обезбедено за учениците со пречки во развојот. Постојат 4 средни училишта и тоа: 2 за лесно ментално ретардирани ученици и по едно за слепи и слабовиди и за глуви и наглуви ученици. Покрај тоа е организирано и средно образование за телесно инвалидни ученици и за работно ангажирање на умерено и тешко ментално ретардирани лица во 3 установи.

Многу малку е направено за вклучувањето на ваквите ученици во редовните средни училишта што, во сегашни услови, станува уште потежок проблем за решавање.

Материјално-финансиските проблеми се присутни како и во основното образование. Во однос на стручниот дел проблемите се поизразени од друг аспект. Имено, од поодамна се чувствува потребата од менување на концептот за оспособување и изборот на занимањата. Досегашниот избор е многу ограничен и застарен. Потребно е, осовременување на средното образование и проширување на листата на занимањата скоро кај сите видови на лица со пречки во развојот. Потребно е што поскоро, донесување на нови наставни планови и програми. Исто така, и во оваа област треба сериозно да се извршат потребните подготовки за интегрирано образование на овие лица во редовните училишта.

Школството, односно образованието и воспитанието на децата и

младината со пречки во развојот имало изразен развоен тек во застој, трансформации и кризни фази кои се посебно изразени во сегашниот период на транзиција. Но, и во тој контекст, во последните неколку децении, се остварени определени позитивни резултати, пред сè, во неговото научно поставување и општествување. Но, не може да се каже дека тоа во целост е поставено врз таква основа што би можело со максимален можен ефект да ги остварува своите цели и задачи.

Поради тоа, во последно време се повеќе доаѓа до израз меѓународното движење за остранување на воочените слабости и недостатоци на образованието и воспитанието на децата и младината со пречки во развојот како дел на единствениот воспитно-образовен процес и на интегралната рехабилитација, а особено:

- изолираноста и автономизацијата во однос на општиот систем на образованието и воспитанието;

- непотребното издвојување на голем дел од оваа популација од редовната и засиленото стигматизирање на специјалните установи, со организацијата, сместувањето и сл.;

- пренагласеноста на „специјалните“ и на „сегрегативните“ мерки, постапки и обележја на целокупната работа;

- недоволно вклучување на родителите и семејствата во процесот на образованието на овие лица, итн.

Следејќи ги и настојувајќи да дојдат до израз современите аспекти на целите на образованието и воспитанието на овие деца и младици и тие да се реализираат што е можно повеќе во рамките на редовните услови, се разбира според психофизичките можности и способности и видот и степенот на попреченоста, во светот веќе поодамна, а кај нас во последно време, се започна со интегративниот процес на образованието и воспитанието, односно вклучување на определен број на деца со полесни пречки во развојот во редовните образовно-воспитни процеси.

Литература:

Ајдински Љупчо и други автори: Заштитата и рехабилитацијата на лицата со психофизички недостатоци во СР Македонија, Р.З.У.С.Д. Скопје, 1975 год.

Ајдински Љупчо и Лани Флоријан: Special education in Macedonia, European Journal of Special Needs Education, Vol. 12, No.2 (1997), pp 116-126.

Ајдински Љупчо: Интегрална рехабилитација на ментално ретардирани лица, ЈКСД, Београд, 1982 год.

Ајдински Љупчо: Новини, искуства и тенденции во интеграцијата и нормализацијата на третманот, образованието и оспособувањето, односно рехабилитацијата на хендикепираните деца, СДДМ, Струга, 1995 год.

Андреевски Величко: Социјалната заштита на лицата со пречки во физичкиот и психичкиот развојот низ дејностите на Центарот за социјална заштита, СХО, Скопје, 1994 год.

Јачова З., Солтирова Е., Георгиева Н., Икономова С.: Предучилишното воспитување на деца со пречки во развојот - предуслов за успешно интегративно основно образование „Дефектолошка теорија и практика“ бр. 4/97 год.